

УДК 342.9(477)

КАЧИНСЬКИЙ А.Б., доктор технічних наук, професор,
радник Секретаря РНБО України на громадських засадах.
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9642-7006>.

СИСТЕМНИЙ ВИМІР ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОНСЦІЄНТАЛЬНОЇ ВІЙНИ

DOI...

Анотація. У статті розглядається один з основних типів інформаційно-психологічної війни – консцієнтальна війна як війна на ураження свідомості, руйнування ідентичності, а також здатності самої людини до самоідентифікації. Зазначається, що теорія “консцієнтальної війни” виникла в кінці ХХ і на початку ХХІ століття в РФ як протизвага впливу політики Заходу щодо просування лібералізму та демократії в Росії. Наразі цю теорію успішно застосовано та ефективно впроваджено на практиці в інформаційній і інформаційно-психологічній війні проти України, що потребує докладного її дослідження з погляду системного аналізу. Система “ПАТЕРН” є важливим інструментом аналізу цілей і функцій консцієнтальної війни, яка характеризується великою невизначеністю. Основні ідеї методики дають можливість об’єднати в одне ціле політичні, психологічні, технологічні тощо чинники. Методика “ПАТЕРН” забезпечує можливість реалізувати дослідження закономірностей цілепокладання, структуризації цілей і функціонування консцієнтальної війни.

Ключові слова: інформаційно-психологічна війна, консцієнтальна війна, свідомість, ідентичність, системний аналіз, методика “ПАТЕРН”.

Summary. The article examines one of the main types of informational and psychological warfare – consciential war as a war on the defeat of consciousness, the destruction of identity, as well as the ability of a person to self-identify. It is noted that the theory of “consciential warfare” arose in the late 20th and early 21st centuries in the Russian Federation as a counterbalance to the influence of Western policy on the promotion of liberalism and democracy in Russia. Currently, this theory has been successfully applied and effectively implemented in practice in the information and information-psychological war against Ukraine, which requires a detailed study from the point of view of systemic analysis. The PATTERN system is an important tool for analyzing the goals and functions of consciential warfare, which is characterized by great uncertainty. The main ideas of the method make it possible to combine political, psychological, technological, etc. factors into one whole. The PATTERN method provides an opportunity to conduct research into the patterns of goal setting, structuring of goals, and the functioning of consciential warfare.

Keywords: informational and psychological warfare, consciential warfare, consciousness, identity, system analysis, PATTERN method.

Постановка проблеми. Терміни “консцієнтальна війна” та “консцієнтальна зброя” вперше були запропоновані Ю.В. Громико [1]. Він називає п’ять основних способів ураження та руйнування свідомості:

1. Ураження тканин мозку, в тому числі й за допомогою хімічних речовин, що знижує рівень функціонування свідомості.
2. Пониження рівня організації інформаційно-комунікативного середовища на основі його дезінтеграції і примітивізації.
3. Цілеспрямоване використання окультних впливів.
4. Спеціальна організація та поширення по каналах комунікації образів і текстів, що руйнують роботу свідомості (умовно – психотропна зброя).

5. Руйнування способів і форм ідентифікації особистості щодо фіксованих спільнот, що призводить до зміни форм самовизначення і до деперсоналізації.

На разі цю теорію успішно застосовано та ефективно впроваджено на практиці в інформаційній і інформаційно-психологічній війні росії проти України, що потребує докладного її дослідження з погляду системного аналізу.

Результати аналізу наукових публікацій. Із вітчизняних дослідників, які приділяли увагу проблемі вивчення інформаційних і інформаційно-психологічних війн можна назвати такі прізвища як Литвиненко О. [2], Лайнборджер П. [3], Почепцов Г. [4] Петрик В.М., Кузьменко А.М., Остроухов В.В. [5] та ін. Зокрема, як зазначається у [6], в основі руйнації способів і форм ідентифікації особистості лежить знищення людської здатності до вільної ідентифікації, тобто до самовизначення того, ким і в рамках якої культурної традиції прагне бути людина. Тому тотальна дезорієнтація суперника є однією з провідних завдань в умовах консцієнтальної війни [7; 8]. У цій війні символів і ідентифікацій перемагає той, хто чітко знає себе і свою національну ідентичність, хто вміє швидко і точно формулювати свою ідентифікацію і виробляти достовірну ідентифікацію інших.

Починаючи з 2014 року, росіяни активно піднімають питання перегляду історичного минулого. Вони вважають, що наразі з боку України здійснюється цілеспрямована кампанія, спрямована на фальсифікацію історії і перегляд підсумків Другої світової війни [9]. Для прихильників таких поглядів є очевидним той факт, що, як тільки буде поставлено знак рівності між фашизмом і сталінізмом, процес перегляду підсумків Другої світової війни і всього післявоєнного світоустрою вступить в свою вирішальну фазу не на користь росії [10]. Вони вважають, що проблему фальсифікації історії не можна недооцінювати, маніпулюючи минулим, можна впливати на сьогодення і, як наслідок, керувати майбутнім [11; 12].

В контексті війни на сході України особливістю вивчення консцієнтальної війни сучасними російськими науковцями в умовах гібридної агресії росії проти України, вони вважають, що сучасні українські ЗМІ маніпулюють свідомістю власних громадян на територіях, де заблоковано трансляцію російських каналів через насадження образу ворога в особі росії. На їх думку, південно-східна частина України окупована не росією і саме російські канали надають правдиву інформацію про події, що відбуваються на південному сході України [13].

Щодо вивчення російськими вченими проблематики консцієнтальної війни в контексті теперішньої російсько-української війни, то тут існує практика звинувачення української влади у проведенні консцієнтальної війни проти власного народу через його деідентифікацію та знищення символів російсько-радянської ідентичності, а також звинувачення українських ЗМІ у маніпулюванні свідомістю власних громадян через насадження образу ворога в особі Росії.

Підсумовуючи теоретичні напрацювання російських вчених у вивченні феномену “консцієнтальна війна” можна влучним висловленням С.А. Жаботинської: “Протестуючи проти “згубного впливу Заходу” на російські уми, російські фахівці в сфері консцієнтальної війни вважають цілком прийнятним на практиці (і необхідним) використовувати її прийоми в своїх цілях – для впливу на свідомість росіян і жителів українського Донбасу. Якщо росіянину потрібно вселити нову патріотичну “ідентичність”, то українця такої ідентичності необхідно позбавити, його свідомість слід “стерилізувати”, бо він, слідуючи новій, “патріотичній”, картині світу росіян, не має права ні на свою історію, ні на свою мову, ні на свою культуру, ні – отже – на свою територію” [14].

Метою статті є оцінка нових інструментів інформаційно-психологічного впливу на свідомість людини.

Виклад основного матеріалу. Під терміном “консцієнтальна війна” розуміємо вищий тип інформаційно-психологічної війни, реалізація якої відбувається не тільки за допомогою засобів масової інформації, але й з використанням можливостей культури та мистецтва, психотронних і психотропних засобів, що здійснюється впродовж тривалого періоду часу за допомогою ретельно розробленого сценарію з метою корегування та заміни свідомості.

У статті використана принципова властивість системного аналізу – розробка та використання засобів для аналізу цілей і функцій консцієнтальної війни. Першою методикою системного аналізу, в якій були визначені порядок, методи формування та оцінки пріоритетів елементів структур цілей (названих у методиці “деревими цілей”), була методика “ПАТЕРН” (PATTERN) [15].

Система “ПАТЕРН” є важливим інструментом аналізу цілей і функцій консцієнтальної війни, яка характеризується великою невизначеністю. Основні ідеї методики дають можливість об’єднати в одне ціле політичні, психологічні, технологічні тощо чинники. Методика “ПАТЕРН” забезпечує можливість реалізувати дослідження закономірностей цілепокладання, структуризації цілей і функціонування консцієнтальної війни.

Наразі існує реальна загроза формування альтернативної “ідентичності” українців у спосіб масованого використання росією маніпулятивних технологій.

На *першому рівні ієрархії* виявляють єдиний елемент, або фокус, і розміщують його у вершині ієрархії. Він займає провідне місце як специфічна характеристика колективного суб’єкта – українського народу. Оскільки основні механізми консцієнтальної війни пов’язані з ураженням свідомості, то заходи відвертання інформаційних загроз мають бути спрямованими на запобігання її ураження, у першу чергу, кризи національної ідентичності. Ідентичність виступає як об’єктивація ментальності, де критеріями даного рівня можна розглядати: типову поведінку, культурний і поведінковий код, психічний склад, своєрідний склад розуму.

На *другому рівні* даної ієрархічної моделі елементи відображають політичні, воєнні, економічні, соціальні тощо сили, що впливають на результат. Оцінка їх відносної важливості здійснюється за допомогою наступних критеріїв: фінансові й економічні інструменти, дипломатичні, політичні та воєнні заходи, соціально-культурні впливи.

Елементи *третього рівня* ієрархічної моделі утворюють актори, які маніпулюють силами. Це основні інструменти дезінформації і пропаганди рф, серед них: спеціальні фонди (наприклад, “Русский мир” тощо), спеціальні органи влади (наприклад, “Россотрудничество” тощо), багатомовні телевізійні станції (наприклад, “Russia Today” тощо), псевдоновинні агентства, мультимедійні служби (наприклад, “Спутник” тощо), транскордонні групи підтримки, релігійні групи підтримки, Інтернет-тролі, спеціальні медіа [16]. Оцінка відносної важливості акторів здійснюється за допомогою критеріїв, що дають відповідь на ключове питання інформаційної й інформаційно-психологічної безпеки: “Як у “чотирикутнику” (мова, культура, віра й історична пам’ять), зберегти національну ідентичність, яка об’єднує суспільство в єдине ціле”?

Четвертий рівень ієрархічної моделі даного типу інформаційних війн утворюють цілі кожного з акторів, основним завданням яких є маніпуляція поведінкою, патернами поведінки і формування бажаної громадської думки. Тому елементами даного рівня є: вірування, цінності, установки, стереотипи, норми, традиції. Критеріями даного рівня

ієрархії розглядаються основні прийоми та техніки маніпулятивного впливу: інформаційний міхур, вікно можливостей Овертона, кіберсимулякри (тролі та боти), Інтернет-меми, хайпи, електронні віруси, техніка підставних дискусій, преємптивні війни.

На *п'ятому рівні* ієрархії описують можливі результати, які прагнуть досягти кожен з акторів, реалізуючи свої цілі. Вони є бажаними кінцевими станами для ворожої пропаганди, що намагається досягти реакції або дій від аудиторії, яка сприяє бажаному замислу пропагандиста. Основними елементами даного рівня є: лобіювання (A), судові процеси (B), цивільна непокоря (C), бойкот (D), тиск і протест (E), демонстрації (F), страйки (G), сепаратизм (H), тероризм (I), колабораціонізм (J). Критерії даного рівня відображають прояви громадянами, суспільними групами, партіями тощо своїх політичних переконань. Серед них: окремі особи (k_1), групи інтересів (k_2), громадські об'єднання (k_3), політичні партії (k_4), держави (k_5).

У Таблиці наведені ознаки структуризації для п'ятого рівня (елементи та критерії), рекомендовані для різних рівнів системи, що можуть бути використані при формуванні різних рівнів "дерева цілей" даного типу інформаційно-психологічної війни.

Таблиця

Критерій	Вага критерію	Елементи рівня									
		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
k_1	q_1	s_{a1}	s_{b1}	s_{c1}	s_{d1}	s_{e1}	s_{f1}	s_{g1}	s_{h1}	s_{i1}	s_{j1}
k_2	q_2	s_{a2}	s_{b2}	s_{c2}	s_{d2}	s_{e2}	s_{f2}	s_{g2}	s_{h2}	s_{i2}	s_{j2}
k_3	q_3	s_{a3}	s_{b3}	s_{c3}	s_{d3}	s_{e3}	s_{f3}	s_{g3}	s_{h3}	s_{i3}	s_{j3}
k_4	q_4	s_{a4}	s_{b4}	s_{c4}	s_{d4}	s_{e4}	s_{f4}	s_{g4}	s_{h4}	s_{i4}	s_{j4}
k_5	q_5	s_{a5}	s_{b5}	s_{c5}	s_{d5}	s_{e5}	s_{f5}	s_{g5}	s_{h5}	s_{i5}	s_{j5}
		r_{ia}	r_{ib}	r_{ic}	r_{id}	r_{ie}	r_{if}	r_{ig}	r_{ih}	r_{ii}	r_{ij}

У таблиці прийняті наступні позначення [15]: k_x - найменування критерію; q_x - вага критерію; s_{jx} - відносна вага оцінюваного елемента (за відповідним критерієм); r_{ij} - коефіцієнт відносної важливості j -го елемента i -го рівня.

При заповненні таблиці в процедурі передбачена перевірка виконання двох нормалізуючих логічних умов для досягнення однорідності результатів: нормування вагових коефіцієнтів критеріїв

$$\sum_{x=1}^m q_x = 1$$

і оцінок відносної важливості оцінюваних компонент за кожним критерієм

$$\sum_{j=1}^n s_{jx} = 1.$$

Результуючі оцінки відносної важливості j -го елемента i -го рівня підраховуються наступним чином:

$$r_{ij} = \sum_{x=1}^m q_x \cdot s_{jx}.$$

Після закінчення обробки оцінок проводиться перевірка правильності отриманих результуючих оцінок

$$\sum_{i=a}^n r_{ij} = 1.$$

Розглянута процедура для багаторівневої ієрархічної структури повторюється на кожному рівні для кожного вузла ієрархічної структури.

В цьому випадку процедуру оцінки починають з верхнього рівня ієрархічної структури, далі переміщуються на наступний зверху рівень, де проводиться послідовно оцінка по кожному з вузлів, потім - на третій зверху з послідовною оцінкою по кожному з вузлів і т. д. Для отримання оцінки відносної важливості елемента самого нижнього або будь-якого елемента проміжних рівнів ієрархічної структури необхідно помножити оцінку елемента r_{ij} рівня, що нас цікавить на аналогічні оцінки всіх елементів-вузлів, що знаходяться між цим елементом і вершиною ієрархії.

В реальних умовах процедура оцінки організовується, як правило, для двох-трьох турів. Після проведення кожного туру експерти знайомляться з результатами оцінок колег. Тим експертам, думки яких істотно відрізняються від інших, може бути надана можливість обґрунтування своєї точки зору. Така процедура може підвищити об'єктивність оцінок, спонукати деяких експертів переглянути свої оцінки.

Якщо розглянути запропоновані вище сукупності елементів і критеріїв ієрархічної моделі консцієнтальної інформаційно-психологічної війни, то можна помітити, що серед них ціла низка є нематеріальними. Це ускладнює або робить неможливими розрахунки, і може негативно позначитися на стані захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави. Проте автор роботи [17] розвіяв поширену хибну думку щодо вимірювання нематеріальних активів й запропонував універсальний підхід для їх оцінки, а також навів багато цікавих прикладів його застосування.

Запропонований універсальний підхід Д. Хабарда заснований на шістьох запитаннях. Відповіді на них утворюють послідовність кроків, яких потрібно дотримуватися для отримання “невимірних” кількісних оцінок практично будь якого виду [17]. Автор називає ці оцінки “каліброваними оцінками”. Вони можуть бути успішно застосовувані для оцінки й наших нематеріальних активів, таких як: дипломатичні заходи, історична пам'ять, вікно можливостей Овертона тощо.

Висновки.

Наразі феномен “консцієнтальна війна” став формою суспільно-політичного життя, що спостерігається у всьому світі. Однак, у зв'язку з російсько-українською війною, найбільшого поширення він набув в інформаційних просторах росії й України. Підсумовуючи теоретичні напрацювання російських вчених у вивченні феномену “консцієнтальна війна”, можна зробити висновок, що усі теоретичні положення, викладені Ю.В. Громиком, широко використовуються росією в консцієнтальних війнах, у тому числі, й проти України.

Однак, у сучасному російському науковому дискурсі домінує практика захисту, в якій теоретичні роботи сконцентровані на проблемах інформаційних загроз, що існують для росії.

Система “ПАТЕРН” є важливим інструментом аналізу цілей і функцій консцієнтальної війни. Основні ідеї методики дають можливість об'єднати в одне ціле політичні, психологічні, технологічні тощо чинники. Методика “ПАТЕРН” забезпечує можливість реалізувати дослідження закономірностей цілепокладання, структуризації цілей і функціонування консцієнтальної війни.

Щодо вимірювання нематеріальних активів, то для їх оцінки Д. Хабард запропонував універсальний підхід, що складається з послідовності відповідних кроків, яких потрібно дотримуватися для отримання “невимірних” кількісних оцінок практично будь-якого виду (калібровані оцінки).

Використана література

1. Громько Ю., Литвиненко О. Оружие, поражающее сознание, что это такое? Інформаційні впливи та операції. Теоретико-аналітичні нариси. Київ: НІСД, 2003. 240 с. URL: <http://www.pererlet.ru/text/grom0.html>
2. Литвиненко О. Інформаційні впливи та операції. Теоретико-аналітичні нариси. Київ: НІСД, 2003. 240 с.
3. Лайнбарджер П.М.Э. Психологическая война. Теория и практика обработки массового сознания ; пер. с англ. Е.В. Ламановой. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2013. 445 с.
4. Почепцов Г. Информационные войны. Новый инструмент политики. Москва: Алгоритм, 2015. 256 с.
5. Петрик В.М., Кузьменко А.М., Остроухов В.В. та ін. Соціально-правові основи інформаційної безпеки: навч. посіб. / за ред. В.В. Остроухова. Київ: Росава, 2007. 496 с.
6. Ващенко Н.М. Теоретичний вимір дослідження поняття “консцієнтальна війна” в умовах гібриднорї агресії росії проти України. – (Навчально-науковий інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка). 2020. journ.univ.kiev.ua nauka1> archives. С. 1-8.
7. Джоуэт Г., О’Доннел В. Пропаганда и убеждение ; пер. с англ. О.И. Ткаченко. Харьков: “Гуманитарный центр”, 2021. 496 с.
8. Померанцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності ; пер. з англ. О. Форостина. Київ: Yakaboo, 2020. 285 с.
9. Воронова О., Трушин А. Современные информационные войны: стратегии, типы, методы, приемы. Москва: Издательство “Аспект Пресс”, 2021. 176 с.
10. Качурова С.В., Качуров Є.В., Походзіло Ю.М. Парадоксальна природа консцієнтальних війн. *Право та інновації*. № 1(33). 2021. С. 96-102.
11. Мулява В.Д., Григор’єв В.В. Протидія консцієнтальним впливам російської пропаганди на особливий склад збройних сил та населення України. *Право та інновації*. № 1(33). 2021.
12. Остапенко М. Консцієнтальна війна як елемент гібридної війни. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Вип. 32. 2022. С. 5-12.
13. Задорожний Г. Консцієнтальна війна – провідна форма геоекономічного підкорення свідомості як нового предмету праці в умовах неоліберальної глобалізації. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40). С. 199-206.
14. Жаботинская С.А. Язык как оружие в войне мировоззрений майдан – антимайдан: словарь-тезаурус лексических инноваций. Україна, декабрь 2013 – декабрь 2014. – (Интернет-издание. Сайт УАКЛиП, Київ). URL: http://uaclip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf
15. Волкова В., Денисов А. Теория систем. Москва: Высшая школа, 2006, 511 с.
16. Сінгер П., Бруклін Е. Війна лайків. Зброя в руках соціальних мереж. Харків: Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2019. 319 с.
17. Хаббард Д. Как измерить все, что угодно. Оценка стоимости нематериального в бизнесе. Москва: ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2009. 320 с.

~~~~~ * * * ~~~~~